

НЕКОИ МОМЕНТИ ОД ВЛИЈАНИЕТО НА ГРЧКАТА АНТИКА ВРЗ ОПШТЕСТВЕНИОТ ЖИВОТ НА МАКЕДОНИЈА ВО СРЕДИНАТА НА XIX ВЕК*

Улогата и влијанието на античкото наследство во културно-политичкиот живот на кој и да било од народите на Нова Европа се смета како важен фактор за одредување на историскиот придонес на тој народ во општата ризница на европската цивилизација. Културните придобивки и моралните вредности на антиката како движечки сили за духовното преобразување на европското општество биле од пресудна важност во многу епохи од неговата историја. Духот на антиката, кој што се чувствува во христијанското средновековие, византискиот подем, европската ренесанса, просветителството и романтизмот различно ги опфаќа одделните народи според условите и степенот на нивниот општествен развнток.

После византискиот културен расцут едно повторно оживување на антиката во Македонија со битни одрази во нејзиниот општествен живот се забележува дури кон средината на XIX век. Во оваа класична земја по богатство на античка традиција, тој феномен стои во тесна идејна поврзаност со грчката просвета, и не само со неа, од една страна, додека, од друга страна, совпаѓа со стопанскиот подем на градовите во Македонија и со формирањето на трговско-занаетчиската општествена група од редовите на разбудената и изјавила право на постоење граѓанска класа во Македонија.

Претставниците на оваа нова општествена група, која неодамна се беше извлекла од стегите на натуралното стопанство, на патот кон обезбедување на својот материален развнток се сретнуваат со суровата реалност на една духовна заостанатост. Во тоа време потребата од просвета и образование меѓу словенското градско население во Македонија е чувствувана во многу акутна форма, додека можностите за нејзиното задоволување во национално словенски рамки се крајно оскудни. За време на четири-вековното ропство под Турците Македонците беа веќе прекинале со традициите за државност. Сепак траги од средновековното, сравнително богато културно словенско наследство, спасени од

---

* Реферат поднесен на Втори меѓународен конгрес за балканолошки студии во Атина од 7—13 мај 1970 г.

уништувањето на времето и поробувачите, се запазиле уште по манастирите и метосите. Последниве во 18 век ја преземаат на себе рољата на расадници на словенската писменост, а нивните монаси и свештеници се првите словенски учители. Примитивната настава во тие училишта носи предимно црковен карактер и се изведува на црковно-словенски јазик кој кон средината на 19 век се јавува како сериозна пречка во секојдневната писмена практика. Наспроти оваа духовна немоќ, од една страна, и зголемената потреба од образование, од друга страна, диктирани од професионални интереси поради конкуренцијата на грчките, влашките или еврејските трговци, Македонците, кои сакаат да стекнат повисоко образование се принудени се повеќе да се ориентираат кон грчките школи. Просветната помош на младото српско кнежевство во вид на книги и учители се покажува отпрвин недоволна да ја задоволи таа потреба, а културните центри на Срем и Војводина се достапни само на поединци. Еден мал број руски стипендисти солидно образовани во тамошните гимназии и духовни семинарии ќе се вратат во крајот на шестата деценија за да ја збогатат свежата струја на продрените веќе западни идеи и на Словенофилството.

Користејќи ги овие прилики, многувековната традиција на грчката образование, откако беше одиграла значителна роља во културно-политичкиот живот на Влашкото и Молдавското кнежевство¹⁾ и оттаму ја беше подготвила почвата за грчката независност, започнува сè повеќе да се вpletува во општествениот живот на Македонија со најголемо дејство во нејзините јужни и југозападни региони. Нејзини носители се т.н. фанариоти, изданка на некогашната византиска аристократија и единствената сочувана културна општествена група на Балканот, која што ги беше задржала во извесна мера своите позиции и под Отоманската империја.

Фанариотите уште од 17 век ја беа извлекле на видело византиската културно-религиозна и политичка традиција грижливо чувана од заборав во манастирите на Атон, Хиос, Самос, Кидонија, Смирна²⁾ и понекаде во Италија. Тие носат стално во срцата една подржана преку легенди и преданија политичка аспирација за поновното воскреснување на некогашното Византиско царство (*μεγάλη ιδέα*). Така тие го оживуваат и стариот идеал на Константин Велики за една универзална христијанска држава на земјата, која требаше да претставува синтеза на римската теократија со грчко-хеленистичка културна свест. Римската теократска традиција како продолжение на теократијата на Александар Велики го наоѓа своето воплотување во византискиот император, односно патриархот или папата како единствени заменици на

¹ W. Theodor Elwert: Zur griechisch-rumänischen Symbiose der Phanariotenzeit, in: Beiträge zur Südosteuropa-Forschung. Anlässlich des I. internationalen Balkanologenkongresses in Sofia, 16. VIII. — 1. IX. 1966, München 1966, S. 391—402.

² K. Dieterich: Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur, Leipzig 1909, S. 156—158.

Христос на земјата.³⁾ По паѓањето на Византија под Турците, таа идеја е прифатена од руските цареви, кои, толерирани од византиската црква, ќе почнат постепено да култивираат словенска православна црковна традиција и да гледаат во Москва „третиот Рим“. На релацијата византиска — словенска црковна традиција и култура со тек на време искрснуваат спорови меѓу православното духовенство. Познати се споровите околу Никоновата реформа,⁴⁾ на пример, во манастирите на Света Гора. Таму, освен грчките и руските, престојуваат монаси од сите народности на Балканот. Атон избилува со ракописи од секаков вид. Само во 17 век се однесени во Москва за библиотеката на патриархот Никон околу 500—700 ракописи, меѓу кои и такви на Хомер, Хесиод, Есхил, Софокле, Демостен, Плутарх⁵⁾ и др. За истакнување на легитимните права на приоритет на византиската црква и култура, во нивното идејно родословие нужно е вклучувана и грчката антика. Ова грозничаво барање низ сопственото минато од страна на грчкото духовенство предизвикува силни чувства на ентузијазам и патриотизам и создава услови за слични реакции и кај духовенството од словенските народности во Света Гора. Сето ова во извесна мера влијае на постепеното и бавно будење на националностите на Балканот, и, во прво време, може би, само спонтано го крчи патот кон актуелизирањето на панхеленизмот и панславизмот, кои, како религиозно-просветителски или идејно-политички движења зародени едното во антиката, а другото во средновековието, токму во средината на 19 век ќе најдат израз во политиката на владеачките кругови од балканските земји и европските сили. Така наречената „голема идеја“ (*μεγάλη ιδέα*) на фанариотите како интегративна идеја или како идеја на истомисленост (*ὁμόνοια*) не може да не се поврзе со панхеленизмот на Александар Велики⁶⁾ со панхеленските принципи на Исократ⁷⁾ или пак со забележителната панхеленска рожба — Коринтскиот Сојуз под хегемонијата на Филип II.

Фанариотите, преку византискиот медиум го извлекуваат на видело од хеленистичко и предхеленистичко време идеалот на хуманиот човек (*ἀνὴρ καλὸς καὶ γαθός*), кој што е неделив од идеалот на образованиот човек.⁸⁾ Во училиштата на спомнатите манастири,

³ Сл. П. Чаушев: Хуманизмот у нас, Прометеј, год. III кн. II Софија 1938.

⁴ Всемирная история, Москва 1958, V стр. 175.

⁵ С. И. Радциг: Введение в классическую филологию Москва 1965, стр. 631—Л. Дурковик — Јакшиќ: Историја црквене и високошколске библиотеке у Хилендару. Гласник српске православне цркве 4, Београд 1970.

⁶ Isocrates, in: Pauly-Wissowa, Realencyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Stuttgart 1916, S. 2146—2227, und Josef Kessler: Isocrates und die panhellenische Idee, in: Studien zur Geschichte und Kultur des Altertums Bd. 4, Hf. 3, Paderborn-Schöningh 1911.

⁷ А. Б. Рановић: Хеленизам и негова историјска улога, Сарајево 1962, глава VI, VII.

⁸ Karl Schneider: Kulturgeschichte des Hellenismus, I, München 1967, S. 73, 126, 132.

каде тие го добиваат своето образование, се чува уште споменот за византискиот систем на обука, во кој античките грчки автори и особено Хомер⁹⁾ со векови претставуваат неизоставна лектира. Византиските школи како продолжение на античките грчки и римски реторички школи¹⁰⁾ претставуваат за византиското општество важна полуга за подржување и негување на континуитет со антиката. Како што победата на хеленистичката култура се должи во голема степен на победата на хеленистичката гимназија, на големото значење кое му се оддава на школството, на грижите за образовните институции, така една аналогна роља може да му се припише на Вардасовиот универзитет, на патриаршиското училиште и на другите школи во Константинопол, кои преку култивирањето на хеленистичката и предхеленистичката традиција се важни фактори за културниот подем на Византија и за самопотврдувањето на византиската христијанска култура. Цветајќи под меценатството на некои византиски императори овие школи одгледуваат плеада византиски хуманисти — дипломати, виши државни администратори, свештени лица, научници и филозофи, меѓу кои се издига импозантната фигура на Константин — Филозоф,¹¹⁾ создателот и родоначалникот на словенската писменост. Спроведуваната од византиската дипломатија политика на општо просветување и подигање на културното ниво на народите под или надвор од суверенитетот на Византија, е меѓу другото политика насочена и кон словенските народности и држави, кои преку сопствен јазик и писменост треба да бидат приопштени кон православната црква и кон придобивките на византиската култура. Благодарение на поново воспоставената врска со класичната или хеленистичката културна традиција, со Хомер, Плутарх, Полибиј, со софистичко-епидидактичките принципи на рационалистот Исократ¹²⁾ постојана лектира на патриархот Фотиј и на императорот Константин VII Порфирогенит, Византија го доживува оној културно-историски период, кој со право може да го носи името византиска ренесанса. Во тоа време за прв пат се прави значителен чекор кон ублажување на фанатичкиот антагонизам меѓу античкиот пагански и христијанскиот свет и се увидува дека патот кон нивното зближување води преку споменатите веќе заеднички идеали: хуманизмот и образованието.

Поставувајќи се во служба на одредена културно-политичка и религиозна идеја — поновното раѓање на Византиското царство и неговата надградба — византиската христијанска култура, фанариотите сакаат да го направат тоа заедничка придобивка на сите

⁹⁾ История Византии том II, дел II, глава 16, Москва 1967 и Friedrich Fuchs: Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter, Leipzig—Berlin 1926, S. 19.

¹⁰⁾ Памятники поздней античной поэзии и прозы II—V века Москва, 1964, Введение стр. 10—11.

¹¹⁾ Fr. Fuchs, op. cit. S. 20.

¹²⁾ Romilly J. H. Jenkins: The Classical Background of the Scriptorum post Theophanem in: Dumbarton Oak Papers 8, 1954, p. 15—16.

покорени христијански народи на Балканот. За таа цел тие ја оживуваат византиската религиозно-просветителска традиција, во која како неизоставен дел е вклучена и грчката антика. Веројатно тие ги имаат исто така како модел францускиот апсолутизам и централизацијата која во тоа време беше направена во областа на духовната култура во Франција. После економското опаѓање на Дубровник и Венеција, во втората половина на 17 век, економските врски на Франција и Турција значително се прошируваат и фанариотите ќе бидат првите, кои ќе го прифатат културното влијание на францускиот класицизам. Заедно со Цариградската патријаршија, званичниот покровител и претставник на христијаните во Отоманската Империја тие ќе се почувствуваат историски повикани преку црквата и системот на образованието, односно преку грчкиот јазик и култура да всадуваат грчко-хеленистичка културна свест. На тој план нивната дејност има доста противоречив карактер. Од една страна тие се лојално расположени кон турската власт како спроводници на нејзината државна политика по однос на христијанската религија. Од друга страна водени од „големата идеја“ тие си поставуваат за цел духовното издигнување на поробените христијански народи и нивното обединување, но не во борба за национално осамосталување, туку за една кауза, со која беше оптеретено византиското, односно христијанското средновековие — борбата на христијанството со исламот.¹³) Наместо борба на политички план тие ја истакнуваат религиозната парола „За вера!“ Така, кон средината на 19 век, кога станува интензивното будење на националностите на Балканот, тие претставуваат сериозна пречка за нови и понапредни социални преобразувања, спомагајќи со тоа за одржување на феудалните остатоци. Фанариотите од Патријаршијата појдуваат од идеологијата на спиритуално-монолитната, централистички уредена Византија. Тие ја користат длабоката религиозност на народот и неговото патриархално општествено уредување и создаваат по градовите и поголемите населби на Отоманската империја заклучно со Македонија цел систем од свои претставници: митрополити, епископи, икономи, епитропи, епархиски духовни совети, таксилдари, вонредни пратеници, касиери, писари, учители и др. Во секој митрополитски или епископски центар се создавани грчки училишта кои во почетокот на 19 век требало да бидат реформирани по примерот на западните неохуманистички просветни установи. Сепак илузорно е да се мисли дека реформата на школскиот систем продира еднакво и во сите области на Отоманското царство. Дури и таму, каде пробива, таа обично носи умерен и компромисен карактер и ретко ја одбегнува контролата на црквата. Среќен исклучок извесно време претставуваат училиштата во Кидонија, Смирна, Хиос, Јанина, Атина, Ца-

¹³ W. Theodor Elwert, op. cit. S. 393.

риград и др.¹⁴) прочуени по распространувањето на новите идеи и пронајдоци од 18 век. Формирањето на јака трговска општествена група и оснивањето на странски трговски компании во овие градови, условува една интензивна пенетрација не само на стопанските добра од Западна Европа, туку и на придобивките на нејзината култура создадени во духот на неохуманизмот и на рационализмот на филозофијата на просветителството. Ројата на тие реформирани училишта за грчката преродба е многу голема. Благодарение на нив, грчкото востание од востание „за вера“ се претвора во такво за национална независност. Многу Македонци, преку активно учество во него ќе ги загубат своите животи, а голем дел од населението ја поднесува и осветата на турските власти. Стекнатото искуство и примерот на големиот грчки патриотизам тие ќе го користат подоцна во борбата за сопствена црковна и политичка еманципација.

Од друга страна, догматизмот и тесноградоста на Патријаршијата, нејзината контрареформаторска улога се изразуваат, меѓу другото и во тоа, што прогресивните и либерално настроени просветители и учители се отстрануваат од училиштата како еретици. Дури и предмети учени во византиското средновековие, како филозофија, реторика, физика, астрономија и др., поради развивање на дух на енциклопедизам и рационализам по можност се отстранувани, за да отстапат место главно на богословските предмети и старогрчкиот јазик и литература, предавани во повеќето случаи здодевно, сувопарно, педантно, без подбор и без естетски и други објаснувања. Овие податоци наведени од Karl Dieterich во неговата *Geschichte der byzantinischen und neugriechischen Literatur*, Leipzig 1909, наполно одговараат на положбата на охридските училишта од четвртата и петата деценија на минатиот век, прикажана од македонскиот просветител и поет-хуманист Григор Прличев во неговата „Автобиографија“. Бидејќи во Македонија просветителската мисија на Патријаршијата продолжува и по конституирањето на независното грчко кралство, вклопена отсега во панхеленистичката политика на грчката влада, Прличев со голема горчина ги опишува маките на македонските деца, принудени да ја следат тешката и несфатлива за нив грчка настава и се потсмева на своите успеси во таа област, сравнувајќи ги со тие на еден папагал. Тој жали за бесмислено изгубените години на својата младост и за трпението, со кое долги години го посетувал училиштето без да разбира речиси ништо. Поради тоа педантноста и ентузијазмот на грчките учители му се чинат како глас во пустиња, и тој се чуди на најзнатните македонски фамилии (како Робев и Паунчеви),¹⁵ кои си ги лишуваат синовите од водење на голема трговија и ги поставуваат за учители, за да предаваат бесплатно

¹⁴ Бојан Пенев: Историја на новата бугарска литература, Софија 1933, том III, стр. 85—89.

¹⁵ Григор Прличев: Автобиографија, Скопје 1953, стр. 7, 8, 13, 15.

и со фанатички жар неразбирливи граматички правила. До идењето на Димитар Миладинов во Охрид тие не знаат скоро ништо од аритметика. Заслепеноста и фанатизмот се толку големи, што оние, што ја знаат грчката граматика се почитуваат како велики и свети луѓе.

Не е тешко да се заклучи од изнесеното дека овладувањето на старогрчката граматика како степен на голема ученост и достоинство, дури и самото учителско звање, кон кое се стремат најнадарените и способни луѓе, поради фанатизмот на Патријаршијата се претвара во самоцел и во робување на византиската, односно на хеленистичката традиција. Беше речено, дека поновното оживување на антиката во Византија во времето на нејзиниот културен подем коинцидира со создавањето на словенската писменост и култура. Догматското пак изучување на старогрчкиот јазик и литература во 19 век, фанатичкото глорифицирање на грчката антика како главен источник за стекнување на знаење (според Виктор Берард за грчкиот учител е доволно да им го даде во рацете на своите ученици Демостен и да се колне во паднатите на Маратон)¹⁶) ја истиснуваат наполно во првата половина на 19 век словенската азбука од употреба.¹⁷) Со тоа постепено се зголемува бројот на отуѓените и одродени македонски граѓани и се забрзува процесот кон нивното погрчување. Поврзувањето на старата грчка образованост и култура со безусловна припадност кон грчката црква, со прифаќање на грчка културна свест и грчки начин на живот, форсирани преку грчките училишта, грчката црква и грчките трговци, придонесуваат западно-европскиот филеленизам да се претвори во Македонија во опасна и омрзната кај народот грекоманија. Рускиот учен славист В. И. Григорович во своите „Скици од патувањето по Европска Турција“ за време на посетата на Охрид во 1845 г. „не сретнал во него човек, кој што знаел да чита на словенски, но нашол многу такви што знаеле слободно да го читаат средновековното грчко писмо“. „Тогаш само името на Атина и Јанина звучеше у нас“, вели Прличев во својата „Автобиографија“ и тој оди во Атина да се учи и лекува цврсто уверен „дека нема по светот подобри од атинските доктори, како што нема по светот поет подобар од Хомера“.¹⁸)

Школувањето или усовршувањето на македонските просветители хуманисти (Григор Прличев, Браќата Миладинови, Браќата Робевци, Иван Сапунџиев, д-р Мишајков и уште многу други во еманципираните духовни центри на Грција, главно Атина, Јанина, о-в Андрос и др., се одвива со мали отклонувања во петата и шестата деценија на минатиот век. Таму пред нив се открива еден друг, нов и непознат до сега духовен живот.

¹⁶ Sprema Kp. Bitovski: Dejnosta na Pelaгонската mitropoliја Скопје 1968 стр. 112.

¹⁷ Ристо Кантарџиев: Македонското преродбенско училиште, Скопје 1965, стр. 21.

¹⁸ Gr. Prlichev, op. cit. стр. 24—25.

Постариот од нив, Димитар Миладинов, добива солидно средно образование во Јанина. Во резиденцијата на прочуениот Али-Паша, која поради стекнатите политички и економски прилики беше станала опориште на грчката образованост и култура.¹⁹⁾ Миладинов го упива во себе најценетото од грчката просвета. Овде тој веројатно се запознава со реформаторските идеи на Адамантиос Кораис.²⁰⁾ Поради тоа култот кон грчкото минато, грчката антика и грчките класици Миладинов ќе ги третира како средство за подобро запознавање на современите општествени стремежи и уметнички вкусови, кои просветителството и неохуманизмот веќе ги наметнуваат на изолираниот и заостанат во однос на Западот Балкан. Преку античката и византиската историја тој ќе го открие светот на „варварите“, односно Словените, чија историска улога и политичка моќ уште од детството му ја наговестуваат историските споменици на Охрид и околината. Тие ќе бидат првиот поттик за неговиот голем интерес кон фолклорот и кон истражувањето на словенски историски споменици од секаков вид.²¹⁾ Ова, како и средбата со руските емисари и монасите на Света Гора ќе направат од него значаен пионер на археологијата во Македонија и поборник за словенска преродба. Таков е патот на многу словенски просветители — бивши воспитаници на грчките школи и во тој смисол треба да се сфати изреката на германскиот историчар Гервинус²²⁾ за Грците како будители на народносното чувство кај другите христијански народи. Додирот со грчката антика одигрува несомнена роља во овој процес. Погледите на Кораис за употребата на обичниот народен, а не на класицистичкиот грчки јазик во црквата, литературата и училиштата Миладинов и неговите ученици ќе ги применуваат од словенски аспект и со оглед на потребите на словенството во Македонија. Од Јанина Миладинов понесува силни впечатоци од идеите на Француската буржоаска револуција продреле меѓу Грците и Албанците преку француските и англиските емисари, трговци и патеписци. Овде тој го открива значењето на западната култура и преку мајсторските дела на француската и италијанската литература повторно го доживува воздејството на антиката. Враќајќи се во Македонија тој го воведува францускиот и италијанскиот јазик во училиштата каде преподава и со тоа ја отвара вратата на француското и италијанското културно влијание. Неговите сфаќања за ослободувањето на рели-

¹⁹ Klaus—H. Schröder—Berlin: Albert Lortzings erste Oper: Ali Pascha von Janina, in: Beiträge zur Südosteuropä—Forschung. . . München 1966, S. 170—171; Британски документи за историјата на македонскиот народ, под редакција на Христо Андонов — Полјански том. I 1797—1834, Скопје 1968, стр. 48—49.

²⁰ Бојан Пенев, op. cit. стр. 104—108; Владан Ђорђевиќ: Српска и грчка просвета Београд 1896, глава III Кораис и Доситеј.

²¹ Харалампие Поленакоскиќ: Страници од македонската книжевност, Скопје 1969, стр. 196—200 и од истиот автор: Климент Охридски и нашите преродбеници во Гласник на Инст. за национална историја 1, Скопје 1967.

²² Бојан Пенев: op. cit. стр. 95.

гијата од затапеноста и религиозните предрасуди се во духот на реформаторските погледи на Кораис или поточно на идеите на француските просветители од 18 век. Во 1866 година неговиот ученик Григор Прличев ќе одржи пред народот во Охрид говор,²³⁾ како да ги имал пред себе записките на Дидро²⁴⁾ предназначени за Екатерина II, во кои големиот французин ја советува императорката да ја вклучи религијата во еден просветителски план за воспитување на народот и за подигање на неговата култура.

Димитар Миладинов се покажува како реформатор не само на грчкото училиште во Македонија, туку и на целокупниот општествен живот во местата, каде ја врши својата учителска и просветителска дејност. Споменатиот Виктор Григоровиќ присаствувајќи на еден од неговите часови, кога Миладинов го предава и објаснува Тукидида,²⁵⁾ слушајќи го како се служи со посредништвото на мајчиниот јазик останува восхитен и го моли да напише една граматика на говорниот јазик од Охридскиот крај и да му ја испрати во Виена. Само неколку години подоцна од времето кога Белински го пишува она извесно писмо до Боткина од јуни 1841 година,²⁶⁾ истакнувајќи го воздејството кое што Плутарх го извршил на него за да ја сфати подобро француската револуција, нејзината римска помпа, крвавата љубов на Марат кон слободата и братството со човештвото, Миладинов во Охрид со своите ученици го преведува и објаснува Плутарха и им ги раскрива убавините на Хомеровата поезија.²⁷⁾ Соочен со нерадосната социјална стварност во Македонија, тој е свесен дека во прво време не може да развие поширока реформаторска или револуционерна дејност. Едно моќно оружје од тој период претставува за него античката литература и историја. Од нив тој ги издвојува примерите на храброст, на морално совршенство, на љубов кон слободата, кон татковината и како општочовечки идеали им ги всадува во душите на своите ученици или на поширок круг слушатели од различни класи на општеството. Од сите негови предавања неговите ученици, идните борци за црковна и политичка слобода, понесуваат снажни морални и патриотски побуди. Дека тој бил навистина револуционерен просветител од голем ранг, го потврдуваат извештаите на англиските консули од Атина и Битола во 1860 и 1861 год.²⁸⁾ Тие се свидетелство дека неговата дејност, таа на брат му Константин и

²³⁾ Бл. Конески: Еден говор на Гр. Прличев од 1866, Македонски јазик 17, Скопје 1966, стр. 205—215.

²⁴⁾ Френските просветители од 18 век за религијата, Софија 1963, стр. 436, 795.

²⁵⁾ Симеон Радев: Македонија и Бугарското вбрајдено в 19 век, Софија 1927, I, стр. 150—151.

²⁶⁾ С. И. Радциг: *op. cit.* стр. 16.

²⁷⁾ Гр. Прличев: *op. cit.* стр. 20.

²⁸⁾ Sir Thomas Wyse to Lord John Russel. Athens, July 17th 1860 (Public Record Office (PRO) — Foreign Office (FO) 32/275, Greece, 1860).

Mr. Charles J. Calvert to Sir Henry L. Bulwer. Monastir, April 3th 1861 (PRO-FO 78-1600. Turkey 1861).

на Јордан Џинот е будно пратена не само од грчката или турската влада, туку и од дипломатските претставници на великите сили.

Под влијание на ослободителното движење во Италија, како и поради се потешките прилики на христијаните во Европска Турција, во почетокот на 60-те години на минатиот век доаѓа до повторното разгорување на идеите на панхеленизмот²⁹) и панславизмот. Во Хрватска сонуваат за „Велика Хрватска“, Србија се спрема да стане обединител на Словените во балканска федерација. Над Грција лебди „големата идеја“ и преку реминисценции за минатото оживува дејноста на фанариотите заедно со нивните словенски доктрини. Во сето ова се присатни и интересите на великите сили спрема Балканот. Македонија, како меѓу Сцила и Харибда, се наоѓа меѓу тие општествени и политички стремежи.

Во септември 1860 г. и во март 1861 г. во Атина стануваат масовни патриотски демонстрации за враќање на старата грчка независност и слобода. Извештаите на англиските консули од Атина³⁰) го одбележуваат револуционерниот дух во грчкиот јавен живот разгоруван покрај другото и од борбената слава на Гарибалди. Во тоа време Григор Прличев, студент на Атинскиот универзитет, воден од силна љубов кон Хомер, која ќе го прати низ целиот негов живот, ги занемарува своите студии по медицина и започнува да ги негува во себе поетските и филолошките заложби, многу ценети меѓу академски-учените кругови на Александар Ризос Рангабе. Приспособувајќи се кон патриотично-тенденциозниот правец во литературата, која ги црпи своите сижети од античкото, византиското или славното новогрчко минато тој, во хомеровски стил, ќе ја напише поемата „Сердарот“ (*Ὁ ἀρχάτορος*), во која се опеани епските борби на македонското население против злосторствата на албанските одметници. Со неа тој го добива најголемото признание на поетскиот конкурс во 1860 год. во Атина и е наречен „втор Хомер“ (*δεύτερος Ὀμηρος*). За следниот конкурс Прличев ќе ја напише и другата своја поема „Скендербег“ (*Σκενδερβέτην*), инспириран од високо-моралниот и политички лик на Скендербег и од визијата за една здружена акција на сите балкански народи против Турција. Најверојатно, поради споменатите демонстрации, конкурсот таа година не се одржува и Прличев, веднаш по трагичната смрт на браќата Миладинови, во 1862 година ќе се врати во Македонија, за да одмаздува за нив и да го продолжува нивното дело.

²⁹ Sir T. Wyse to Lord J. Russell, Athens, June 7th 1860 (PRO-FO 32/275. Greece, 1860).

³⁰ Mr. Cornwallis Eliot to Lord J. Russell. Athens, September 17th 1860 (PRO-FO 32-276, Greece, 1860).

Sir T. Wyse to Lord J. Russell. Athens, April 11th 1861 (PRO-FO 32/294. Greece, 1861).

Влијанието на грчката антика во Македонија, кое доаѓа до полн израз во средните децении на минатиот век се манифестира главно низ дејностите на две општествени сили:

1) низ дејноста на фанариотите, кои ја вклучуваат антиката во својот политички и религиозно-просветителски програм и низ традициите на предхеленизмот, хеленизмот и византискиот културен подем бараат идеи и форми за воплотување на своите религиозно-политички и великодржавнички аспирации, туѓи и спротивни во дадениот историски момент на позитивните потреби и стремежи на македонското општество.

2) Низ дејноста на македонските просветители-хуманисти и други напредни припадници на граѓанската класа во Македонија, кои имаа можност да го стекнат своето образование или усовршување во реформираните училишта главно на еманципираните духовни центри во Грција. Таму традициите на демократска Елада, воплотени во реформаторскиот дух на просветителството и неохуманизмот, односно неокласицизмот, или во револуционерните идеи на јакобинците, беа станале стимул за култивирање во прв ред на општочовечки и граѓански идеали. Најнапредните припадници на граѓанската класа во Македонија беа во состојба да ги примат тие општочовечки вредности и да ги стават во служба на реалните потреби и интереси на својот народ во дадениот историски момент. Како резултат на тоа, еден талас од ренесанса, просветеност и романтика скоро едновремено ја заплискува Македонија и ѝ го отвара патот кон нејзиниот културен и национален подем.

Elena ZOGRAFSKA

EINIGE MOMENTE DES EINFLUSSES DER GRIECHISCHEN ANTIKE AUF DAS GESELLSCHAFTLICHE LEBEN MAKEDONIENS IN DER MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Nach dem Aufblühen der byzantinischen Kultur zeichnet sich ein abermaliges Aufleben der Antike in Makedonien gegen Mitte des 19. Jahrhunderts ab mit wesentlicher Auswirkung auf das gesellschaftliche Leben. Dieses Phänomen steht in enger Ideenverbundenheit mit der griechischen Aufklärung einerseits, während es andererseits mit dem wirtschaftlichen Aufschwung der Städte Makedoniens und der Formierung der Kaufmännisch-handwerklichen Gesellschaftsgruppe aus dem Reihen des erwachten Bürgertums in Makedonien zusammenfällt.

Die in den Klöstern und Metochien bewahrte kirchlich-slawische Bildungstradition konnte in dieser Zeit den akuten Bedarf an Unterricht und Bildung in der slawischen bürgerlichen Bevölkerung in

Makedonien nicht befriedigen. Wegen der Konkurrenz der griechischen, walachischen und jüdischen Kaufleute waren die Makedonier, die nach einer höheren Bildung strebten, gezwungen, sich immer mehr für die griechischen Schulen zu entscheiden.

Unter diesen Umständen verband sich die mehrhundertjährige Tradition der griechischen Bildung immer mehr mit dem gesellschaftlichen Leben Makedoniens, mit den grössten Auswirkungen in seinen südlichen und südwestlichen Regionen. Deren Träger waren die sogenannten Phanarioten, welche bereits im 17. Jahrhundert die in den Klöstern des Athos, Hios, Samos, Kidonia, Smirna und hie und da in Italien sorfältig vor dem Vergessen bewahrte byzantinische kulturell-religiöse und politische Tradition ans Licht gezogen hatten. Der Wunsch nach der Wiederherstellung des byzantinischen Reiches (*μεγάλη ιδέα*), veranlasste die Phanarioten, die Überlieferungen des damit ideologisch verbundenen Hellenismus, bzw. des Panhellenismus Alexanders des Grossen, des Isokrates u.a., welche im Gewande des Neohellenismus in der Mitte des 19. Jahrhunderts in der Politik der regierenden Kreise Griechenlands zum Ausdruck kamen, wiederzubeleben.

So, wie der Sieg der hellenistischen Kultur im grossen Masse dem Sieg des hellenistischen Gymnasium zu verdanken war, spielten jetzt die in jedem Mitropoliten-oder Bischofszentrum des Osmanischen Imperiums errichteten griechischen Schulen und Kirchen dieselbe Rolle. Die wiedererweckte byzantinische religiöse Bildungstradition, in welche als unerlässlicher Teil auch die griechische Antike eingeschlossen war, trat in den Dienst einer bestimmten kulturpolitischen und religiösen Idee, die letzten Endes zur Gräzisierung der slawischen Bevölkerung in Makedonien führte.

Zusammen mit dem Patriarchat von Konstantinopel, dem officiellen Schirmherrn und Vertreter der Christen im Osmanischen Imperium, fühlten sich die Phanarioten historisch berufen, über die Kirche und das Bildungssystem, bzw. über die griechische Sprache und Kultur, allen unterworfenen christlichen Völkern auf dem Balkan griechisch-hellenistisches Bewusstsein einzupflanzen. Die Qualen der makedonischen Kinder in Ochrid, die gezwungen wurden, dem für sie schweren und unverständlichen griechischen Unterricht zu folgen sind von dem makedonischen Aufklärer und Humanisten Grigor Prlišchew in seiner Autobiographie mit grosser Bitterkeit geschildert. Die dogmatische Erlernung der altgriechischen Sprache und Literatur im 19. Jahrhundert, die fanatische Glorifizierung der griechischen Antike als wichtigste Quelle zur Erlangung des Wissens, trugen dazu bei, das slawische Alphabet in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts fast vollkommen zu verdrängen. Damit zeichnet sich die Tätigkeit der Phanarioten, welche die griechische Antike in ihr politisches und religiöses Aufklärungsprogramm eingliederten, als ein wichtiges Hemmnis für die Verbreitung der neuen Ideen, die im Geiste des Neuhumanismus, des Rationalismus der Philosophie der Aufklärung und der

französischen Revolution entstanden waren, ab Als Gegenreaktion des Panhellenismus verbreiteten sich in Makedonien die panslawischen Ideen und die Idee der Balkanföderation began zu reifen.

Andererseits, dank der reformierten griechischen Schulen in den befreiten Geisteszentren Griechenlands wie Athen, Iannina u.a. wurde die griechische Bildung unter dem Einfluss der Traditionen des demokratischen Hellas und der progressiv-liberalen Ideen Westeuropas zum Träger eines Freiheitsgedankens geformt. Dieser wurde von der Befreiungsbewegung in Italien und von dem kämpferischen Ruhm Garibaldi's stärker entflammt.

Die hervorragendsten Angehörigen der bürgerlichen Klasse in Makedonien, besonders die makedonischen Aufklärer Grigor Prilitschew, die Brüder Miladinow, Partenie Zografski u.a. waren in der Lage, nachdem sie in diesen Schulen ihre Bildung erworben hatten, die allgemein-menschlichen Werte und Ideale des antiken Hemanismus, verkörpert durch den reformatischen Geist der Aufklärung und durch die revolutionären Ideen der Jakobiner in den Dienst der realen Bedürfnisse und Interessen ihres Volkes zu stellen. Als Resultat dessen erfasste eine Welle der Renaissance, der Aufklärung und Romantik fast gleichzeitig Makedonien und öffnete ihm den Weg zu seinem kulturellen und nationalen Aufschwung.